
VJERSKI FAKTOR U SPOLJNOJ POLITICI SOVJETSKOG SAVEZA 1945-1953.

Zvezdan Folić

Having changed its external policy course after the Second World War, the Soviet government tended to expand and consolidate its influence and control over orthodox states through church connections. That explains an abrupt improvement of status of the Russian Orthodox Church which became one of the instruments of the Soviet external policy. Its relations with other orthodox churches were in many ways similar to the communication that the Soviet government had with its satellites. That is why the Russian Orthodox Church was rightfully accused of the „Bolshevik pontificate“.

Religijska vjerovanja, ideje vrijednosti, pored svoje uloge u vjerskom sistemu, vrše i značajne funkcije u društvenom životu. Te funkcije su, odvajkada imale integrativni, regulativni i usmjeravajući karakter. I za utemeljivače velikih svjetskih religija etički i politički aspekt njihovih učenja bio je primarniji od religijsko - dogmatskog. Od pet osnivača ovih religija: Mojsija, Bude, Konfučija, Isusa i Muhameda – jedino je Mojsije stremio da uobliči novu religiju. Ali je i on time htio da postigne jedan politički cilj – da utemelji zajednicu. Ostali su htjeli da reformišu, poprave, usmjere, i to ne toliko religiju koliko način života i ponašanja ljudi. Svi su oni namjeravali da uvedu norme

ponašanja, a nekada je to bilo najbolje učiniti proglašavajući nešto za vjersku zapovijest.¹

Društvene funkcije religije, dakako, mnogo više su kroz istoriju koristili svjetovni vladari. I to nezavisno od njihovog ideološko-političkog opredjeljenja i odnosa prema religiji. Tako je i sovjetski lider Josif Visarionovič Džugašvili, poznatiji pod imenom Staljin, nastojao od početka 1945. godine, da svoje ogromne teritorijalne apetite ispuni i tananim vjerskim sadržajima. Staljin je samo naoko bio zadovoljan odredbama sporazuma potpisanim s američkim predsjednicima i britanskim premijerom, pošto je svoju zemlju doživljavao kao centar iz kojega će se socijalizam raširiti po svijetu i definitivno pobijediti kapitalizam.² Osvajati sve više i više bila je glavna njegova politička maksima, pa je propagiraje svjetske revolucije bila samo ideološka zavjesa iza koje se krilo sovjetsko stremljenje za svjetskom dominacijom.

Otjelotvorenje te bezgranične želje, iziskivalo je najprije učvršćivanje sovjetskog položaja u Istočnoj Evropi. Jedan od moćnih instrumenata ove agresivne spoljne politike bila su pravoslavna i panslavistička osjećanja. Ona su projektovana za omekšavanje antisovjetskog raspoloženja u pojedinim istočnoevropskim državama. Stoga je značajna uloga bila namijenjena Ruskoj pravoslavnoj crkvi. Ova institucija se poslije više decenija patnji, nevolja i odricanja, gromoglasno pojavila na sovjetskoj javnoj sceni.³

Sveštenstvo Ruske pravoslavne crkve je u svojim propovijedima, molitvama u kojima se vlast pominjala u liturgijskoj službi, usađivalo odanost u svijest vjernika. Još veći značaj je imala

¹ Vojislav Stanovčić, *Političke ideje i religija*, knj. 2, Beograd 2003, 222-223. Đuro Šušnjić, *Religija*, knj. 1, Beograd 1998, 21-22.

² Mihail Geler i Aleksandar Nekrič, *Utopija na vlasti, Istorija Sovjetskog Saveza*, Podgorica 2000, 388-389. Pol Džonson, *Istorija američkog naroda*, Beograd 2003, 713-715.

³ Timoti Ver, *Pravoslavna crkva*, Beograd 2001, 153-154.

aktivnost crkve u obezbjeđivanju poštovanja svjetske javnosti. Tome je doprinijela i činjenica da Ruska pravoslavna crkva, i pored pregršt suprotnih elemenata, nije nikad porekla, službeno i kategorički da u Sovjetskom Savezu postoji puna sloboda savjesti. To je trebalo da ima uticaja na zemlje zapadnih demokratija koje su uvijek bile osjetljive na vjerske pritiske.⁴

* * *

Poboljšanje položaja RPC je posebno obradovalo episkopat Srpske pravoslavne crkve. On je ovu reafirmaciju pozicije Ruske crkve zanosno poimao kao ovaploćenje sna svoje pastve, konsolidaciju uzdanice pravoslavlja, ali i kao zgodnu priliku za očuvanje svog prestiža u federativnoj Jugoslaviji. Srpski episkopat je sa oduševljenjem prihvatio poziv RPC da njeni predstavnici prisustvuju pomjesnom saboru u Moskvi, 31. januara 1945, na kojem se birao novi ruski patrijarh. Skopski mitropolit Josif, u odsustvu patrijarha Gavriila Dožića, je bio zadužen da sastavi delegaciju. Ipak, njen odabir je bio pomno nadgledan od strane jugoslovenskih vlasti. Na insistiranje Vlada Zečevića, ministra unutrašnjih poslova, delegacija koja je putovala u Moskvu bila je sastavljena i od jednog broja partizanskih sveštenika, što je bilo protiv volje mitropolita Josifa.⁵

Boravak delegacije SPC u Moskvi izazvao je veliku pažnju jugoslovenske štampe. U hvalisanju Sovjetskog Saveza i položaja Ruske pravoslavne crkve, naročito je prednjačio mitropolit Josif. On je davao izjave da je delegacija SPC bila svuda srdačno dočekana, da je vidjela red i rad i ogromni nacionalni polet, kao i da narod u ogromnom broju posjećuje crkve i to „svjesnije no ikad do sad“.⁶

⁴ Arhiv Ministarstva inostranih poslova Beograd (dalje-AMIP), povjerljiva arhiva, SSSR, fascikla 80, dosije 12, pov. br.46445.

⁵ *Glasnik Srpske pravoslavne crkve*, br. 1-2, 1945.

⁶ *Politika*, 14. 2. 1945. *Borba*, 15. 2. 1945.

Ovo glorifikovanje bilo je ponajviše uslovljeno pragmatičnim razlozima. Mitropolit Josif je prečutao javnosti neprijatne situacije koje je doživio u Moskvi. Ruski patrijarh Aleksej je, odmah nakon svog ustoličenja, pokazao da će dosljedno slijediti spoljnopolitičku liniju svoje vlade. U tom pravcu je vršio pritisak na mitropolita Josifa. Tražio je da Srpska pravoslavna crkva objavi izjavu u kojoj će proskribovati djelovanje Rimokatoličke crkve u toku Drugog svjetskog rata, osuditi rad ruskih emigranata u Jugoslaviji, a zatim i zatečenom ruskom mitropolitu neuvijeno saopštio da treba dopustiti odvajanje makedonske crkve i omogućiti autonomiju crkvi Karpatske Ukrajine koja se nalazi pod jurisdikcijom SPC. Mitropolit Josif je, prema istraživanjima Radmile Radić, odbio skoro sve ove zahtjeve, a naročito je bio ozlojeđen na sam pomen odvajanja makedonske crkve. Jedini znak uvažavanja prema ruskom patrijarhu, mitropolit Josif je manifestovao potpisivanjem izjave, ali samo u svoje ime, u kojoj se osuđuje djelatnost Rimokatoličke crkve u toku rata.⁷ Tok ovog razgovora uvjerio je srpski episkopat da je povratak ugleda Ruske pravoslavne crkve bio uslovljen diktatom iz Kremlja. No, vrijeme i okolnosti nalagali su opreznost i uzdržanost.

Pritisak na srpskog mitropolita u Moskvi bio je po mnogo čemu znakovit. Kao što Staljin nije želio moćnog susjeda, tako ni Ruska pravoslavna crkva nije trpjela konkurenciju u duhovnoj sferi. Teorija o „Moskvi kao trećem Rimu“ lansirana u XVI vijeku, rasplamsala se četiri stoljeća docnije.⁸ Njene intencije su, istina u drugačijem obliku, ubrzo dobile i konkretne

⁷ Radmila Radić, *Država i vjerske zajednice 1945-1970*, knj.1, Beograd 2002, 248.

⁸ Nikolaj Berđajev, *Izvori i smisao ruskog komunizma*, Beograd 1980, 3-5. Džejms Bilington, *Ikona i sjekira, Istorija ruske kulture, jedno tumačenje*, Beograd 1988, 81-82.

izraze u praksi. Srpska pravoslavna crkva je 1945. godine ustupila Češko- moravsku eparhiju u nadležnost Moskovske patrijaršije. Uskoro je SPC, uzuzev Mađarske, izgubila jurisdikciju i nad ostalim crkvenim jedinicama u državama Istočne Evrope.⁹ Tako je solidarnost oficijelnog Beograda s Moskvom bila praćena i ustupcima u crkvenom domenu. Moskva je, takođe, imala glavnu riječ u obnavljanju autokefalnosti Bugarske pravoslavne crkve 1945. godine.¹⁰

Novoizabrani ruski patrijarh, Aleksej, je odmah instrumentalizovan u korist sovjetske spoljne politike. U Kremlju je svaki njegov korak u inostranstvu bio precizno utvrđen. Patrijarhove aktivnosti su se odvijale pod plaštom vjerske solidarnosti. Već u toku 1945. godine, patrijarh je posjetio Jerusalim, Egipat, Siriju, Iran i Irak. Ove posjete su korespondirale sa zamislama sovjetske vlade. Ona je težila da se što bolje etablira na Bliskom istoku, i u pojedinim regionima Azije. Sovjetski Savez je vojno podržavao separatiste u sjevernom Iranu, koji su podigli ustanak protiv centralne vlade.¹¹

U misije s različitim namjenama krenuli su i saradnici ruskog patrijarha. Nikolaj, mitropolit kruticki i kolomenski je s dvojicom moskovskih protojereja boravio u avgustu 1945. u Parizu. Njegova namjera bila je da odagna vijesti o progonu religije u Sovjetskom Savezu. Bila je ovo eklatantna zloupotreba mitropolitskog dostojanstva, pošto se u Sovjetskom Savezu konstantno odvijala ateistička propaganda. Osim toga, posebno su nepravoslavni vjernici bili izloženi svakovrsnom šikaniranju.¹²

⁹ Radomir Rakić, Spoljni odnosi Srpske pravoslavne crkve 1920-1970, Srpska pravoslavna crkva 1920-1970, *Spomenica o 50-godišnjici vaspostavljanja Srpske patrijaršije*, Beograd 1971, 445-446.

¹⁰ *Oksfordska istorija hrišćanstva*, knj.2, Beograd 2005, 269.

¹¹ AMIP, p.a, SSSR, fas. 80, dosije 12, pov. br. 46445.

¹² Isto. Arhiv Jugoslavije Beograd(dalje-AJ), 144-16-231.

Vladama u zemljama zapadnih demokratija bilo je jasno da se episkopat RPC, stavio u službu svog antipoda - ruskih komunisti koji su gajili neutoljivu ambiciju da Evropu stave pod sovjetski kišobran.

Sovjetska vlada je, nekad prezrena i omrzuta sredstva, i dalje obilato koristila U septembru 1945. godine u Finskoj je boravio lenjingradski mitropolit Gligorije koji je trebao da likvidira vjerski rascjep između ruske i finske crkve. Njegova arbitraža ostala je bez očekivanog rezultata. Patrijarh Aleksej je u oktobru 1945. godine poslao dvije delegacije u Austriju i Čehoslovačku „radi ustrojstva crkvenog reda“. Jedna delegacija Ruske pravoslavne crkve bila je i u Berlinu¹³. Tako se kompletirala mreža crkvenih jedinica koje su imale zadatak da preko besjeda njihovih starješina popularizuju sovjetsku hegemonističku politiku.

Beograd je, dakako, bio nezaobilazna destinacija u posjetama delegacija Ruske pravoslavne crkve. Glavni grad Jugoslavije je u proljeće 1945. godine ugostio izaslanika patrijarha Alekseja - episkopa kirovgradskog Sergeja Larina s grupom sveštenika. Tajming ove vizite nije slučajno odabran, jer je u to vrijeme, jugoslovenski maršal Tito bio u Moskvi, gdje je potpisao ugovor o prijateljstvu i saradnji sa Sovjetskim Savezom.¹⁴

Ova posjeta je, kako su naglašavali ruski sveštenici, trebalo da pospješi „bratstvo i jedinstvo svih Slovena“. Tu parolu su ruski episkopi tumačili na osoben i ekskluzivistički način. Razgovori u Beogradskoj patrijaršiji su to slikovito pokazali. Episkop Sergije se tom prilikom, bahato i osiono ponašao. Vikao je i lupao po stolu, ne prezajući da vrijeđa i napada episkope SPC. Nabusito je zahtijevao da se SPC aktivno uključi u kampanju protiv Vatikana i da zvanično istupi protiv episkopata Ruske

¹³AMIP, p.a, SSSR, fas.80, dosije 12, pov. br. 46445.

¹⁴ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918□1988*, treća knjiga, Beograd 1988, 162.

zagranične crkve na čelu sa mitropolitom Atanasijem. Srpski velikodostojnici su ispoljili uzdržanost prema ovim gotovo ultimativnim zahtjevima, a nastup episkopa Sergeja izazvao je kod njih pomiješana osjećanja skrušenosti i razočaranosti.¹⁵

Sve više je bilo vidljivo da pozivanje Ruske pravoslavne crkve na pravoslavnu i slovensku solidarnost predstavlja običnu ideološku floskulu. Ujedno je to bila i očigledna poruga prema neruskim narodima i crkvama. To je potvrdila i druga posjeta delegacije Ruske pravoslavne crkve Jugoslaviji obavljena u februaru 1946. godine. U patrijaršiji su bili na jedinstvenom stanovištu da RPC želi da po svaku cijenu stavi SPC u podređen položaj.¹⁶

* * *

Gotovo idilični odnosi između jugoslovenske i sovjetske vlade u periodu 1945- 1948, bacali su pod tepih sve nesporazume i trvenja ispoljena na nižim nivoima komunikacije. Politika je bila iznad svih drugih postulata. Tako su interesi, prvenstveno sovjetske vlade, odredili da se u decembru 1946. godine održi Sveslovenski kongres u Beogradu. Beograd je izabran za mjesto održavanja kongresa, pošto je Jugoslavija preferirala na vođstvo nad balkanskim zemljama i na mjesto predvodnika buduće balkanske konfederacije. Glavne funkcije kongresa bile su da pokaže superiornost slovenske demokratije nad Zapadom, apsolutnu dominaciju Sovjetskog Saveza u slovenskoj konfederaciji i upoznavanje Zapada sa idejama sveslovenstva.¹⁷

Legitimitet ovakvim htjenjima trebalo je da upečatljivo potvrdi i Aleksandar Belić, predsjednik Srpske akademije nauka i

¹⁵ AJ, 144-11-197. Dragoljub Živojinović, *Srpska pravoslavna crkva i nova vlast 1944-1950*, Beograd 1998, 22-23.

¹⁶ Radmila Radić, n. dj, 250.

¹⁷ Momčilo Mitrović, Prvi poslijeratni sveslovenski kongres 1946. godine, *Tokovi istorije*, br. 1-4, Beograd 1999, 118-119.

umjetnosti. Njegov govor počivao je i na premisama socijal-darvinizma. Belić je naglašavao mogućnost stvaranja opšteslovenskog pokreta i rađanje jedne nove civilizacije iako ne sasvim zasebne, ali dovoljno originalne i samosvojne da u kulturnu riznicu čovječanstva unese svoj dio.¹⁸

Desetočlanu sovjetsku delegaciju na kongresu, u kojoj su nalazili visoki vojni i crkveni predstavnici predvodio je general-lajtnant Aleksandar Gundorov. Gundorov je na kongresu podnio referat o tome što novi slovenski pokret znači i koji su mu osnovni ciljevi. Nije, naravno propustio priliku da ukaže na značaj i moć svoje zemlje. Ukazivao je, bez okolišanja, da je Sovjetski Savez „stariji brat za sve slovenske narode“. Naveo je i vojnu pomoć koju je slovenskim zemljama pružila sovjetska armija. Svoje visokoparno izlaganje, Gundorov je zaključio poklikom „da borbena jedinstvo slovenskih naroda i saradnja među njima ne samo da nije oslabila poslije rata nego, naprotiv, stalno se pojačava“.¹⁹

U ovoj gozbi panslovenskih delikatesa, bio je vrlo primjetan glas Gavrila Dožića, patrijarha Srpske pravoslavne crkve. Srpski patrijarh je ushićeno veličao prošlost i poduhvate Slovena. Govorio je o majki Rusiji kao vjekovnoj zaštitnici, pokroviteljici i putokazu slovenskih naroda, te o nasušnoj potrebi za slovenskom solidarnošću kao garantu prosperiteta i veličine slovenskih naroda. Zatim je uz frenetično odobravanje brojnih delegata, akcentovao da se Rusija nalazi pod „genijalnim vođstvom velikog Staljina“.²⁰ Dožić je u veoma afirmativnom tonu pomenuo i maršala Tita.²¹ Očito je da je Dožićev nastup bio u funkciji prilagođavanja odnosa Srba i

¹⁸ Isto,124. *Borba*, 11.12.1946.

¹⁹ Momčilo Mitrović, n. dj, 121-122.

²⁰ *Borba*,11.12.1946.

²¹ Isto.

Rusa poslije poremećaja i prekida koji je nastao 1917. godine. Ovaj govor srpskog patrijarha bio je jednim dijelom i ustupak jugoslovenskim vlastima u cilju normalizacije odnosa između države i crkve.

U patrijarhovom vatrenom deklamovanju, nijesu se krili samo pragmatični motivi. Dožić je bio vatreni rusofil, kakvog Srpska pravoslavna crkva nije imala od vremena beogradskog mitropolita Mihaila Jovanovića u XIX vijeku. Svoju vjeru, Dožić je demonstrirao u vrijeme sukoba Jugoslavije i Kominforma 1948. godine. U krajnje dramatičnim trenucima po bezbjednost svoje zemlje Dožić je u miru Beogradske patrijaršije, otvorao dušu Alekseju Zubovu, prvom sekretaru poslanstva SSSR-a u Jugoslaviji. Saopštio mu je krajem septembra 1949. da Srpska pravoslavna crkva neće donijeti rezoluciju protiv djelovanja Informbiroa jer bi to značilo dijabolizaciju Rusije, Sovjetskog Saveza i Moskovske patrijaršije. Dodao je da je udruženje pravoslavnih sveštenika u Jugoslaviji donijelo takvu rezoluciju pod pritiskom organa državne bezbjednosti.²²

Sentimentalizujući sve akutniji sukob na poželjne uspomene iz prošlosti, srpski patrijarh je 28. decembra 1949. rekao Zubovu da se na ruske predstavnike u Srbiji i Crnoj Gori uvijek gledalo kao na prijatelje i pokrovitelje. Strijepio je da će novonastale okolnosti iskoristiti zemlje zapadnih demokratija koje je tretirao kao neprijatelje Srba i Jugoslavije. Dramatizirajući vlastite frustracije, Dožić se žalio Zubovu da ne može posjetiti sovjetsko poslanstvo u Beogradu, jer bi odmah bio uhapšen.²³ Dožićevo lamentiranje pred sovjetskim diplomatom ukazivalo je na jednog crkvenog velikodostojnika koji nije dovoljno brinuo za sudbinu i interese vlastite države. Za srpskog patrijarha je

²² Radmila Radić, *Život u vremenima: Gavrilo Dožić (1881-1950)*, Beograd 2006, 350.

²³ Isto, 350-351.

očigledno bilo manje važno da li je Rusija caristička ili boljševička. Bilo je bitno da je duboko pravoslavna, s ruskom crkvom kao bitnim činiocem u društvenom životu.

Zaoštrjeni odnosi između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza uzrokovali su i prekid komunikacija između njihovih pravoslavnih crkava. Politička volja i u ovom slučaju pokazala se i kao ključni faktor u obnavljanju prekinutih međucrkvjenih veza. One su obnovljene nakon potpisivanja Beogradskog sporazuma 1955, kojeg su parafirali Josif Broz Tito i Nikita Sergejevič Hruščov, generalni sekretar KP Sovjetskog Saveza. U toku 1955. godine patrijarh RPC je u više navrata upućivao poziv Vikentiju Prodanovu, srpskom patrijarhu, da sa jednom delegacijom posjeti Sovjetski Savez i tako se upozna sa životom Ruske pravoslavne crkve. Ovi pozivi su odbijani po nalogu državnih vlasti, koje su procijenile da je politički necjelishodno da se crkvena posjeta obavi prije nego što predsjednik jugoslovenske republike posjeti Sovjetski Savez.²⁴ Uz velike pripreme koje su sondirali državni organi, patrijarh Vikentije je s delegacijom SPC, boravio u Sovjetskom Savezu 1956. godine.²⁵

²⁴ AJ, 144-16-231.

²⁵ U Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, uz saglasnost jugoslovenske službe državne bezbjednosti (UDB-a), napravljene su teze o kojima je trebalo razgovarati s patrijarhom Vikentijem prije njegovog odlaska u Sovjetski Savez. Poklonjena je pažnja i raznim detaljima vezanim za ovu posjetu. Ukazano je da je srpski patrijarh bio previše snishodljiv u razgovorima s grčkom crkvenom delegacijom, pa bi u Moskvi trebalo da ispravi taj nedostatak i pokaže više dostojanstva. Posebno je podvučeno da patrijarh Vikentije mora voditi računa o „ruskim običajima i gostoprimstvu, o navaljivanju sa pićem i sl. da ne bi došlo do opijanja jer on onda potpuno gubi glavu“. AJ, 144-16-231.

* * *

Ruska pravoslavna crkva je u Staljinovim političkim projekcijama imala i ulogu „propagatora mira“ i to baš u jeku zategnutih međunarodnih odnosa (politička kriza oko Berlina, rat u Koreji). Ruski pravoslavni kler je bio instruiran da u svojim besjedama ističe, navodno miroljubivu politiku svoje države, kako bi otupio oštricu napada na sve očiglednije agresivno djelovanje Sovjetskog Saveza. Staljinu je bilo dobro poznato da se u zemljama zapadnih demokratija bez angažovanja crkve, ne može pridobiti javno mnjenje za njegov projekat - svjetski pokret za mir.²⁶

Prva proba da se crkva pridobije za ovaj Staljinov naum bila je konferencija hrišćanskih organizacija za mir koja je održana u banji Luhakovice u Čehoslovačkoj, 1. i 2. juna 1951.godine. Pripremanje za ovu konferenciju rukovodio je mitropolit Nikolaj. Na njoj su učestvovala delegacije iz Sovjetskog Saveza, Velike Britanije, Istočne Njemačke, Poljske, Mađarske, Bugarske, Austrije, Rumunije, SAD i Australije. Ovakav odziv bio je posljedica probitačne sovjetske politike i razgranate obavještajne mreže koja se etablirala, ne samo u informbirovskim zemljama, nego i u državama s dijametralno suprotnim društveno-ekonomskim uređenjem.²⁷

Sa konferencije u Luhakovici, izdata je rezolucija u kojoj se s puno fraza o miru, pozivaju vjerske organizacije i javno mnjenje, da se angažuju za mir u svijetu, a Sovjetski Savez se predstavlja kao barjaktar tog pokreta. Zvanična Moskva je bila relativno zadovoljna rezultatima ovog skupa, a njegove poruke naj snažnije su odjeknule u Istočnoj Njemačkoj, Austriji i Australiji. Dogovoreno je da se 1952. godine, slična konferencija održi u Moskvi.²⁸

²⁶ AMIP, p.a, SSSR, fas. 80, dosije 12, pov. br . 46445.

²⁷ Isto.

²⁸ Isto.

Sovjetski zvaničnici i episkopat RPC su nastojali da skupu u Luhakovici daju značaj svjetskih razmjera. Pozivali su se na broj inostranih delegacija i na crkvene velekodostojnike koji su na konferenciju bile pozvane. Stvarnost je pokazala da su ta očekivanja bila nerealna. Na konferenciji je bilo samo šest episkopa, dok su ostali sveštenici i propovijednici bili znatno nižeg crkvenog ranga.²⁹

Ovakav nastup je vidno umanjio rejting ovog skupa, pa u Kremlju nijesu mogli da realizuju svoju zamisao. Ona se sastojala u obrazovanju jednog svjetskog ekumenskog pokreta u kojeg je, pored pravoslavne i protestantske, trebalo uključiti i rimokatoličku crkvu. Ova organizacija je trebalo da bude pandan, ali i da ima širu osnovu od svjetskog ekumenskog pokreta u Švajcarskoj koji je bio pod uticajem Amerikanaca i obuhvatio je evangelističke i pravoslavne crkve.³⁰ Pokazalo se da je ovo bila megalomanska namjera sovjetskih vlasti i samo pokušaj transformacije nekadašnjeg ruskog mesijanizma.

* * *

Staljin nije odustajao od namjere da čitava Njemačka bude sovjetska i komunistička. I ovdje je vjerski faktor trebalo da posluži za realizaciju tog koncepta. Pod sovjetskim patronatom stvorena je „liga univerzalis Kristiana“ koja je imala zadatak da organizuje masovni pokret hrišćana za „mir“. Sjedište ove lige nalazilo se u Minhenu, u stanu njenog predsjednika, profesora Ludike. Nastala je iz katoličke organizacije „Unitas Chatolic“ koju su poslije Drugog svjetskog rata osnovali biskup Šarnagel i profesor Ludik. Članstvo ove organizacije nijesu sačinjavali samo bavarski katolici, nego i katolici koji su prebjegli iz istočnoevropskih zemalja (Poljske, Mađarske i Jugoslavije).³¹

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

Najuticajnija ličnost u ovoj organizaciji bio je školovani sovjetski agent Klajnšmit. Kao njemački oficir, Klajnšmit je u toku rata bio u zarobljeništvu u Sovjetskom Savezu, gdje je zavrbovan od sovjetske obavještajne službe. On je svoj posao obavljao stručno i sofisticirano. Nastojao je da se ideje „Lige univerzalis hristiana“ rašire po Zapadnoj Njemačkoj i tako na indirektan način popularišu sovjetsku politiku. Želio je, takođe, da proširi polje djelovanja ove lige. Zato su obrazovane dvije njene sekcije: katolička i protestantska. Ova organizacija je imala veze sa katolicima iz Letonije, Litve, Poljske i Čehoslovačke.³²

Sovjetska obavještajna služba je težila da ova organizacija bude što masovnija i naravno, da joj utka i ideološke sadržaje. Stoga se za ulazak u ovu ligu nije plaćala nikakva članarina, već je bilo potrebno samo potpisati informbirovski apel za mir. To je velikim dijelom korespondiralo sa sovjetskom spoljnom politikom. Otuda i žestoki napadi na jugoslovensko državno vođstvo. Uticajni članovi lige nazivali su jugoslovenske rukovodioce fašistima i slugama Amerikanaca.³³ Ipak, njen glavni cilj bilo je ostvarivanje sovjetskog uticaja na stanovništvo Zapadne Njemačke. Bila je ovo preambiciozna namjera koja, iz više razloga, nije dala rezultat koji su priželjkivali sovjetski čelnici.

Neugasiva stremljenja sovjetske vlade determinisala su odlazak delegacije RPC u SAD, Kanadu, Veliku Britaniju. U SAD-u je postojalo stalno predstavništvo Moskovske patrijaršije, ali je 1955. godine prestalo da radi. Američke vlasti su zbog destruktivnog djelovanja protjerale ruskog sveštenika iz svoje zemlje. Na odgovor sovjetskih vlasti nije se dugo čekao. One su otkazale gostoprimstvo američkom svešteniku koji je djelovao pri ambasadi SAD u Moskvi. Od tog vremena su oslabile veze Moskovske patrijaršije s ruskim vjernicima u SAD.³⁴

³² Isto.

³³ Isto

³⁴ AJ, 144-16-231.

Ruska pravoslavna crkva je nastojala da dosljedno slijedi spoljnopolitičku liniju svoje vlade. U tim aktivnostima je ispoljila vrlo elastično stanovište. Uspostavila je blisku saradnju i sa nepravoslavnim crkvama. Naročito tijesnu saradnju imala je sa Anglikanskom crkvom u Velikoj Britaniji. Obostrana odinost prema Vatikanu koji je u Moskvi tretiran kao „srce imperijalizma“ ishodovao je ove intenzivne kontakte. Stoga je delegacija ruskog patrijarha bila toplo primljena u Londonu. Na sličan doček naišla je delegacija Anglikanske crkve koja je posjetila Sovjetski Savez.³⁵

* * *

Mijenjajući svoj spoljnopolitički kurs nakon Drugog svjetskog rata, sovjetska vlada je nastojala da proširi i konsoliduje svoj uticaj i kontrolu nad pravoslavnim državama i preko crkvenih veza. Otuda i naglo poboljšanje položaja Ruske pravoslavne crkve koja je postala jedan od instrumenata sovjetske spoljne politike. Njeni odnosi sa ostalim pravoslavnim crkvama, po mnogo čemu, bili su slični komunikaciji koju je sovjetska vlada imala sa svojim satelitima. Zato se RPC, opravdano optuživala za „boljševički papizam“.

Na drugom kolosjeku, Ruska pravoslavna crkva je zdušno pokušavala da u očima Zapada predstavi sovjetsku politiku kao miroljubivu i kooperativnu. Težila je takođe, da preko svojih veza s nepravoslavnim crkvama, što više raširi sovjetski uticaj u mnogim djelovima svijeta. To su bile megalomanske namjere, jer ikone, tamjan i brujanje zvona s „boljševičkim žigom“ nijesu mogli da kompenziraju, posebno kod žitelja Istočne Evrope, nedostatak elementarnih političkih sloboda pa čak ni pristojnog životnog standarda. Krinka pravoslavlja, panslovenstva i hrišćanske solidarnosti brzo se pokazala kao neuspješno sredstvo sovjetske spoljne politike.

³⁵ Isto.